

Ölüm Sosyolojisi

Mehmet KÜTÜKÇÜOĞLU¹

Adem SAĞIR, Ölüm Sosyolojisi, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2014, 1. Baskı, 415 Sayfa. ISBN 978.605.4657.76.6

Ortalama insan zekâsı soğuk diye nitelese de sıcağı sıcağına yaşanır hayatın ta içindeki ölüm olgusu. Çoğu zaman sokak aralarında camilerden yükselen acı bir sala veya musalla taşı önünde saf saf olmuş kalabalıklar, ölüm adıyla göze kulağa misafir olur. Musalladaki mevta biraz tanıdığımız ise vahlanılır, değilse otuz saniye içinde aceleyle geçilen bir seyirlik oyun haline gelir. Ölüm karşısında hayata nasıl bu kadar çabuk adapte olunduğu ise büyük bir duygu krizidir. Ölüm, öncesi ve sonrası ile aşama aşama incelenebilir. Ancak kazılmış bir mezarın içine konulan mevtanın üzerine küreklerin hızla savurduğu toprak, aslında dünya hayatına son noktayı koyar. Halbuki toplum için ölümsüz bir hayatın başlangıcıdır ekseriye bu yok oluş.

472

O zaman da ölümün aslında biz dirilerin yok oluşu olduğu kanaatine varırız. Şöyle ki ölüm, solunumun durması ve bedenin toprağa gömülmesi vakası değildir. Gerçekte çevremizden ayrılan sevdiğimiz, eş, dost hasbıhal erbaplarının hayatlarımızda meydana getirdiği boşluk, yani eksilme hissidir. Şairin betimlediği *ölünün odasındaki* gibi “*Bu benim kendi ölüm, bu benim kendi ölüm / Bana geldiği zaman, böyle gelecek ölüm*” mısrasındaki gibi, çok da uzak değildir ölüm, acısını çeken dirilere.

Ölüm isteği ve ölümsüz yaşam arzusu edebi metinlerde kendini tüm gücüyle gösterir. Örneğin, “*Ve artık hükmü kalmayacak ölümün*” dizelerinin sahibi Dylan Thomas, “*Koşup sana hesap vermeye / Geç kaldık, Yarab, geç kaldık*” dizelerini haykıran Ziya Osman Saba misali

¹ Uzman - Araştırmacı Yazar, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, mehmetkutucuoğlu@hotmail.com.

ölüm söylemi edebi, tarihi, sosyal ve kültürel hayatın tüm alanlarındadır. Sosyal hayatın tam içinde olmasına rağmen, bize şu “an” kadar yakın olan ölüme neden ilgisiz kalıyoruz. Gerekçe basittir: insanların çoğu ölüm yada yaşamın boşluğu üstüne kafa yormuyor; belki basit bir kaçınma durumudur. Hâlbuki “*Her nefis ölümü tadacaktır*” ayeti kerimesi ölüm gerçekliğini tüm heybetiyle haykırmaktadır. Nurettin Topçu’nun “*vücudum, şuurumun varlığının da şartıdır... Kendi başına şuur, vücudun bir gölgesidir*” önermesi bu gölgenin maddeleşen yönüne işaret ediyor. Belki de mezarlıkların kültürel açıdan tapu senedi (Ör. Ahlat Mezarları) olarak betimlenmeleri bu şuur durumunun bir açıklamasıdır. Geçmişten günümüze her çağda toplumları tanımamızda önemli veriler sunan bu şuur arazileri, ölüm sosyolojisine de büyük bir kaynaklık yapmaktadır.

Herkesin öleceği gerçeğine rağmen dünyevi sınıf anlayışı madde dünyasında yani mezar taşlarında biraz kibrini sürdürürken, toplumsal yapıyı müthiş bir sadelikle bizlere açıklar. Her dine ayrı özel defin merasimleri, mezar taşları ve cenaze ritüelleri birçok kültürel-tarihi bilgiye ev sahipliği yapar. Mezar taşlarındaki iş-meslek grupları, dualar, ölüm sebepleri, yaşanan dönem ve ince sanat zevk ustalıkları bunlardandır. Uzun bir selvi, heybetli bir çınar, yalnız bir sakız ağacı çoğu zaman yerin altındaki ölümün dünyadaki görüntüsüdür. Burada sadece mezarlık inaniş veya kültlerini kastetmiyorum. Ölümsüz halk ozanımız Aşık Veysel’in de bir röportajında bahsettiği gibi taşsız bir mezar, doğayla belki de Tanrıya kavuşan insanın adıdır. Veysel, mezarının taş - beton ile kaplanmasını istememiştir, böcekler, bitkiler faydalanamaz diye. Mezarı üzerinde otlar bitsin, çiçekler açsın ki koyun yesin et olsun, kuzu yesin süt olsun... vatana hizmet olsun idi. Bu düşünce dünyası, Safranbolu Aile mezarlığındaki fıstık ağaçlarında da görülebilir. Fıstık ağaçları, öteki alemin anıtı mezarlıktan fani hayata iktisadi bir

destektir, belediyeye ek bir gelir oluşturur. Halk da “sonumuz fıstıklı bahçe” deyişi ile ölüm olgusunu nüktedan bir şekilde özetler.

Biz çocukken ölümlerimizin arkasından akşam saatinde eve ziyarete gelen kelebekleri ölmüşlerimizin ruhu bilirdik. Onlara dokunulmazdı. Sonra öğrendik, atalar ruhunu veya şaman öğretilerini. Peki kim öğretti bu gayri İslam öncesi inanış sistemlerini bizlere? Cevabı elbette toplumsal hafızaydı. İnsan yok olmak istemez. O nedenle ölümün hükümsüz kaldığı bir hayatı arzular. Kelebek ise kısa ömrüyle aslında şekil değiştiren sonsuz hayatın çelişkisiydi. Tümüls, kaya mezarı, kurgan, kümbet vb ile sonsuz hayatı arzulayan insanı doğa ne olursa olsun geri dönüşümüne alıyor ve aslına toprağa çeviriyor. İnsanın mücadelesi ise sadece zamanı uzatıyor. Tarih boyunca kentleri görecekt şekilde yüksek tepelere, şehirlerin girişlerine veya tam içlerine yapılan mezarlıklar ölüm olgusunu modern çağın gürültüsünde bize hatırlatmasa da Kısakürek gibi şairler dizelerinde hatırlatabiliyor: *"Deryada sonsuzluğu zikretmeye ne zahmet! / Al sana, derya gibi sonsuz Karacaahmet! / Göbeğinde yalancı şehrin, sahici belde; / Ona sor, gidenlerden kalan şey neymiş elde? / Mezar, mezar, zıtların kenetlendiği nokta; / Mezar, mezar, varlığa yol veren geçit, yokta..."*

Mezarlıklarda dolaşmayı severim, defin merasimlerindeki üzüntülü kalabalıkların çaresizliğini severim, mevtanın üzerine savrulan toprağın burunlarımızdan içeri giren kokusunu severim, bize her zaman acizliğimizi hatırlatması nedeniyle severim, kibri öldürdüğü için, sahte dünya güçlerini öldürdüğü için, siyasi, sosyal, kültürel hiçbir güçlüye boyun eğmediği için severim ölümü. Mezarlıkları geziyorum yıllardır; okuyorum mezar taşlarını yaşam hikayelerine dokunarak. Çünkü eşi öldükten sonra yanına mezarını yaptıran lakin otuz altı yıldır hala nefes alan fanilerin dünyasıdır orası; zamanı belli olmayan lakin geleceği kesin olan ölümün. Elbette

tüm insanlığın bedeni korkar ölümden; halbuki korkmamalı şuurlarımız ölümden. Şükretmeliyiz herkesin öleceğini haykıran ayetleri ile Allah'a. Anlamlandırmalıyız okuduklarımız ve yaşadıklarımız ile ölümü. Nefeslerimiz kesilse de, içimize acı bir hüzün çökse de üzerinde uzun uzun çalışmalıyız.

Ölümün beşer hayatındaki tüm izlerinin peşine düşmeliyiz. Ölümün her halini madde ve ötesiyle zihnimizde açıklığa kavuşturmalıyız. Yaşanan büyük bir bireysel acı olmasına rağmen etkileri ile hiçbir vakanın bu kadar toplumsal olmadığını bilerek; büyük bir heyecanla aydınlatılmalı ölüm. İşte tam da bu çalışma yeni bir çığır açacak algılarımızda. Uzun soluklu araştırmaları sonucunda ölümü, sosyolojik bir vaka halinde inceleyen büyük bir emek ile bu eserin literatüre kazandırılması bizim için önemli bir sonuçtur diye düşünüyorum. Çünkü ölüm, bütün hayatın başlangıcıdır ve toplumsal yaratımların temel kaynağıdır.

Kitabın içeriğine bakıldığında çalışmada temelde kullanılan başlıklar şu şekilde göze çarpmaktadır. İlk olarak *ölmenin ve ölümün sosyolojisi mümkün müdür?* sorusuna yanıt aranmıştır. Buradaki temel gaye ölümü, folklorik ve *teolojik-ilahiyat* yorumlama biçimlerinden çıkarmaktır. Burada ölümün toplumsal kökenleri, ölüme verilen tepkilerin ortaya çıkış kaynakları sorgulanmış, topluluklar arası ortaklıklar ve farklılıklar incelenmiştir. Ayrıca geçmişten bugüne ölümün değişen anlamı ve içeriği sorgulanmıştır. Geleneksel ve modern toplumlarda ölüm algısının nerede durduğu önemli bir başlıklandırma olmakla birlikte; ölüm ve korku arasındaki ilişkinin sorgulanması da bir diğer alt başlık olmuştur. Çalışmanın ikinci başlığında "*sosyolojik odakta ölüm*"ün analiz nesnelere hangi alt başlıklarla betimleneceği olmuştur. Bu alt başlıklarda ölümün toplumsal biçimleri, törenler, sosyolojik teorilerle ölüm arasındaki karşılıklı ilişkiler ele alınmış, aynı başlıklarda son olarak kültür ile

kimlik arasındaki ilişkinin boyutları değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde “ölüm, beden ve toplum” arasındaki ilişkiler betimlenmiştir. Burada kullanılan alt başlıklar ise simgeler, törenler ve defin biçimleriyle detaylandırılmış; renkler, giysiler, eşyalar, hayvanlar, yer/su/ağaç kültürleri de bu bağlamda ölümle ilişkilendirilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ele alınan başlık “kapitalizm ile ölüm ilişkiselliğini”, geniş bir alanda karşımıza çıkan “ölüm endüstrisi” olgusuyla ele alınmıştır. Burada ölüm etrafında oluşan meslek alanları, geleneksel ve modern dönemle kıyaslamalı olarak çözümlenmiştir. Ölüm üzerinden sınıf kavramını okunurken teknoloji ve ölüm ilişkiselliği sorgulanmış, güzellik endüstrisi bağlamında da insanların güzellik kavramına duydukları ilginin ölümle ilişkisi aranmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise dünden bugüne ölüm ve mekan ilişkiselliği ele alınmış; ölümlerin gömülme biçimleri farklı pratiklerle ele alınmıştır.

Ölüm, insanın aynı anda hem sessiz kalabildiği hem sesinin en yüksek çıkabildiği bir algı anıdır. Ölümü karşılama biçimlerimiz, bu algının neye benzeyeceğine karar vermektedir. Ölümün bizi mutlu ettiği an, aynı zamanda kolektifliğin en üst düzeyde yaşandığı andır da. Ölümü, tek başına karşılaşmak zordur, o yüzden bütün yaratımlar ölümden doğar. Tanrı, ölümü istedi ve Adem’i yarattı. O gün bugündür, evrende nereye baksanız üzerinize saçılan sonsuz sayıda ölüm biçimleri var. Böylece ölüm, varlığı kanıtlayan temel gerçekliğin kendisine karşılık gelir. Varlık-yokluk dengesi, aslında ölüm temalı kurulur: Varlığı ölüm kanıtlar, yokluğu da; Tanrıyı ölüm var eder, insanı da.